

**DEMOKRASI
PLATFORMU
DERGİSİ**

Demokrasi Platformu Dergisi
International Refereed Journal

ISSN: 1305-4600

10 (35), 2021, 1-35

Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri

Effects of Afghanistan Based Events on Turkey and Turkish World Geopolitics

Mehmet Seyfettin Erol

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Üniversitesi

(Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı)

E-Posta: mehmet.erol@hbv.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9175-3742

Doğacan Başaran

Dr. ANKASAM Afganistan-Pakistan (AF-PAK Uzmanı)

E-Posta: uksad@ankasam.org

Orcid: 0000-0002-5055-5069

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

Geliş/Received: 30 Nisan/April 2021

Kabul/Accepted: 11 Kasım/November 2021

Yayın/Published: 15 Aralık/December 2021.

Atıf/Cite As

Erol, M. Seyfettin-Başaran, Doğacan. "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri". *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10 (35), 2021, 1-35.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism. **Web:** <https://www.demokrasiplatformu.com>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bütün jeopolitik teorilerin özel önem atfettiği Afganistan, küresel güç mücadelesi açısından kritik bir coğrafyada yer almaktadır. Zira Afganistan, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu güzergahındaki kilit bir ülkedir. Dolayısıyla Afganistan'a egemen olan gücün söz konusu coğrafyaları da etkileyebileceğine inanılmaktadır. Nitekim 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve 2001 senesinde de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Afganistan'ı işgal etmesinin nedeni bu ülkelerin küresel hâkimiyet iddiasıdır. Buna karşılık Afganistan merkezli istikrarsızlığın ise bahse konu olan bölgeleri de olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. İşte bu yüzden de 31 Ağustos 2021 tarihinde ABD'nin Afganistan'dan çekilme sürecini tamamlamasının ve Taliban'ın ülkedeki mutlak iktidar haline gelmesinin Türkiye ve Türk Dünyası ülkelerini göç ve güvenlik riskleri üzerinden istikrarsızlaştırma ihtimali vardır. Halihazırda Taliban, uluslararası meşruiyeti önceleyen işbirliğine yönelik mesajlar verse de Devletü'l Irak ve's Şam (DEAŞ) gibi terör örgütlerinin ülkedeki varlığı, Afganistan merkezli gelişmelerin bazı riskler barındırdığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ABD'nin çekilmesinin ardından Afganistan'da oluşan güç boşluğunun Türkiye ve Türk Dünyası'nın jeopolitik önemini arttırdığı da aşikardır. Bu makalede de "Afganistan'daki sürecin Türkiye ve Türk Dünyası jeopolitiğine etkileri nelerdir?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Afganistan, Jeopolitik, Güvenlik.

Abstract

Afghanistan is a country to which all geopolitical theorists attach special importance. Because the country in question is at the heart of the world in the "Heartland Theory", which is one of the traditional geopolitical theories and systematized by John Halford Mackinder. According to this theory, the way to achieve world domination is to control the heartland, which is described as the heart of the world. Similarly, "Rimland Theory", which is one of the traditional geopolitical theories and developed by Nicolas Spykman, also described Afghanistan as the buffer zone in the Rimland and thus included it in the heartland. According to Spykman, controlling Afghanistan means gaining superiority in the Middle East-Central Asia-China route. On the other hand, Cold War theorists were also closely interested in Afghanistan. As a matter of fact, one of the thinkers of the time, George Kennan, was the person who

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğacan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

suggested that the US to implement the “Green Generation Strategy” by supporting the mujahideen groups in Afghanistan within the scope of the strategy to contain the Soviet Union.

At this point, it should be noted that modern theorists also attach special importance to Afghanistan. Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski and Alexander Dugin also did not ignore the geostrategic importance of Afghanistan. First of all, to mention Huntington’s “Clash of Civilizations” thesis, the American political scientist included Afghanistan in the Islamic Civilization; but it is seen that he also stated that Afghanistan was in interaction with the Hindu, Chinese and Russian civilizations. In other words, according to Huntington, Afghanistan is in the position of a “geopolitical fault line”. This shows that the developments in Afghanistan and especially the instability will not be limited to this country.

Afghanistan is a country where stability has not been achieved since the Soviet occupation that started in 1979. The American invasion in 2001 made Afghanistan the key to new global geopolitics. As a matter of fact, the USA, which wanted to centralize its global hegemony by controlling Afghanistan in 2001, created a power vacuum by withdrawing from this country after 20 years of occupation and thus switched to a leadership strategy based on chaos.

As can be seen, Afghanistan is a country that all geopolitical approaches attach special importance. Because this country is an important area regarding the USA’s goals of centralizing and maintaining its global dominance as well as It is also in a critical area in terms of searches against the American leadership. Therefore, Afghanistan-centered developments are closely related to Turkey and the Turkish World in terms of stability and instability.

A new phase of the global power struggle has been proceeded through Afghanistan-centered developments. Because the developments in this country, which is located in the heart of Eurasia, are not limited to Afghanistan and directly affect many regional states. Afghanistan is a country where stability has not been achieved since the Soviet occupation that started in 1979. The American invasion in 2001 made Afghanistan the key to new global geopolitics. As a matter of fact, the USA, which wanted to centralize its global hegemony by controlling Afghanistan in 2001, created a power vacuum by withdrawing from this country after 20 years of occupation and thus switched to a leadership strategy based on chaos. The countries of the Turkic World are among the geopolitical actors affected by this struggle.

Developments based in Afghanistan cause the countries of the Turkic World to face some risks in terms of migration and security. Turkish states, who want to eliminate the aforementioned risks, are trying to get the Taliban administration to the ground of international cooperation and are making an effort to create liveable conditions for the Afghan people through humanitarian diplomacy. Because the Turkic Republics think that the importance of the geopolitics of the Turkic World will increase if Afghanistan is included in the regional cooperation processes. In this context, it is seen that Turkey, Uzbekistan and Turkmenistan are making intense efforts. Kazakhstan and Kyrgyzstan also strive to eliminate Afghanistan-based threats through humanitarian aid, albeit at a relatively low level. Azerbaijan, on the other hand, gives the messages that it will implement a common policy with the states of the Turkic World.

As a result, Afghanistan will continue to be one of the most vital playgrounds of global geopolitics. The instability of this country is also an obstacle for the Turkish World. On the other hand, establishing a peaceful order in Afghanistan can contribute positively to the integration processes of the Turkish World. In this sense, Turkish States are making efforts to transform the Turkish World into a much more effective geopolitical subject by maintaining their presence in this country that provides the Middle East-South Asia-Central Asia connection.

Keywords: Turkey, Turkish World, Afghanistan, Geopolitics, Security.

Giriş

Tarihsel olarak Güney Türkistan adıyla da bilinen Afganistan (Tolkun, 2019: 122), Orta Asya ile Ortadoğu arasında köprü görevi gören bir Güney Asya ülkesidir. Batıda İran, doğu ve güneyde Pakistan, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve kuzeydoğuda Çin'le komşu olan Afganistan, 40 milyonun üzerinde insanın yaşadığı bir ülkedir (World Population Review, 2021). Ülkenin homojen olmayan demografik yapısı, kimlik grupları arasındaki rekabeti ve siyasal istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Halihazırda Afganistan'da Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler başta olmak çok sayıda etnik kimlik grubu hayatını sürdürmektedir. Afganistan merkezli istikrarsızlıklar ise bu ülkeyle sınırlı kalmamakta ve Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu hattını

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

yakından ilgilendirmektedir. Zira Afganistan'ın istikrarı da istikrarsızlığı da bölgeyi etkilemektedir.

Bu anlamda Afganistan, bütün jeopolitik kuramcılarının özel önem atfettiği bir ülkedir. Zira söz konusu ülke, geleneksel jeopolitik teorilerden olan ve John Halford Mackinder tarafından sistematize edilen "Kara Hakimiyeti Teorisi"nde dünyanın kalpgâhında yer almaktadır. Bu teoriye göre, dünya hâkimiyetini sağlamanın yolu, cihanın kalbi olarak nitelendirilen kalpgâhı kontrol etmekten geçmektedir (Mackinder, 1942: 194). Benzer bir biçimde geleneksel jeopolitik kuramlardan olan ve Nicolas Spykman tarafından geliştirilen "Kenar Kuşak Teorisi" de Afganistan'ı kenar kuşaktaki tampon bölge olarak nitelendirmiş ve böylelikle kalpgâha dahil etmiştir. Spykman'a göre Afganistan'ın kontrolünü sağlamak, Ortadoğu-Orta Asya-Çin güzergâhında üstünlük elde etmek anlamına gelmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 80).

Öte yandan Soğuk Savaş teorisyenleri de Afganistan'la yakından ilgilenmiştir. Zaten ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi kapsamında Afganistan'daki mücahit gruplara destek vererek "Yeşil Kuşak Stratejisi"ni hayata geçirmesini öneren isim de dönemin düşünürlerinden George Kennan'dır.

Bu noktada modern teorisyenlerin de Afganistan'a özel önem atfettikleri belirtilmelidir. Zira Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski ve Alexander Dugin de Afganistan'ın jeostratejik önemini göz ardı etmemiştir. İlk olarak Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezinden bahsetmek gerekirse, Amerikalı siyaset bilimcinin Afganistan'ı İslam Medeniyeti'ne dahil ettiği; fakat Hindu, Çin ve Rus medeniyetleriyle de etkileşim halinde olduğunu belirttiği görülmektedir. Yani Huntington'a göre Afganistan, bir "jeopolitik fay hattı" konumundadır (Huntington, 2017: 26-31). Bu da aslında Afganistan merkezli gelişmelerin ve özellikle de istikrarsızlığın bu ülkeyle sınırlı kalmayacağını ortaya koymaktadır.

Brzezinski ise "Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri" isimli eserinde, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında elde ettiği küresel üstünlüğün merkezileştirilebilmesi amacıyla Avrasya coğrafyasına eğmen olunması gerektiğinden bahsetmiş ve bahsi geçen bölgeyi

“jeopolitik ödöl” şeklinde tanımlamıştır. Bu kapsamda Polonya asıllı Amerikalı teorisyen, Afganistan’ı etnik çatışmaların yaşanabileceği “Avrasya Balkanları”nın bir parçası olarak nitelendirmiştir (Brzezinski, 2017: 186-187).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in danışmanı olarak da bilinen Avrasyacı kuramcı Dugin de Afganistan’ı önemseyen düşünürler arasında yer almaktadır. Dugin’e göre Afganistan, ABD’nin küresel hegemonyasını sonlandırma noktasında Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu eksenli entegrasyon projelerinde bağlantı sağlayabilecek kilit bir konuma haizdir (Dugin, 2014: 36-40).

Görüldüğü üzere Afganistan, tüm jeopolitik yaklaşımların özel önem verdiği bir ülkedir. Zira bu ülke, ABD’nin küresel hâkimiyetini merkezileştirme ve sürdürme hedeflerinde olduğu kadar; Amerikan liderliğine karşı arayışlar bakımından da kritik bir konumdadır. Bundan dolayı Afganistan merkezli gelişmeler, istikrar ve istikrarsızlık bakımından Türkiye ve Türk Dünyası’nı yakından ilgilendirmektedir. Bu makalede de Afganistan merkezli gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası’na etkileri incelenmektedir.

Bu kapsamda iki ana bölümden oluşan makalenin ilk bölümünde Yeni Büyük Oyun’da Afganistan’ın konumuna odaklanılmakta ve bu çerçevede ABD, Çin, Rusya ve AB’nin Taliban liderliğindeki “Yeni Afganistan” a yaklaşımı incelenmektedir. Makalenin ikinci bölümünde ise fırsatlar ve riskler bağlamında Türkiye ve Türk Dünyası’nın Afganistan’a ilişkin hedefleri, beklentileri ve kaygıları ele alınmaktadır.

Makalede “Afganistan merkezli gelişmeler, Türkiye ve Türk Dünyası’nı nasıl etkiler?” sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bahsi geçen sorudan hareketle çalışmanın hipotezi, Türkiye’nin Afganistan’daki varlığının ve Afganistan’ın uluslararası sisteme entegre olmasının Türk Dünyası’nın bütünleşme süreçlerini hızlandıracağı; aksi yönde Afganistan merkezli istikrarsızlıkların ise göç ve güvenlik bağlamında tüm Türk Dünyası devletlerini olumsuz etkileyeceğidir. Literatür taramasına dayanan çalışmada çok dilli bir araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Çalışmanın sınırlılığını ise, İran, Hindistan, Pakistan ve Tacikistan gibi bölge devletlerinin yaklaşımları oluşturmaktadır. Bu makalede küresel güç mücadelesi kapsamında Afganistan merkezli gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası'na yansımaları ele alındığı için söz konusu ülkede yaşanan hadiseleri yakından takip eden İran, Hindistan, Pakistan ve Tacikistan'ın yaklaşımları incelenmemektedir. Zira bu ülkelerin politikalarının ele alınması çok daha hacimli bir çalışmayı gerektirecek ve meseleyi Türkiye ve Türk Dünyası'ndan uzaklaştıracaktır. Büyük güçlerin yaklaşımları ise doğrudan Türkiye ve Türk Dünyası'nı etkilediği için çalışmanın birinci bölümünü teşkil etmektedir.

1. Yeni Büyük Oyun'un Üçüncü Aşamasında Afganistan

Afganistan, 19. yüzyılda Büyük Britanya İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında cereyan eden ve "Büyük Oyun" olarak adlandırılan güç mücadelesine ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise aynı coğrafya, küresel rekabetin yürütüldüğü "Yeni Büyük Oyun"un ana oyun sahası olarak dikkat çekmektedir (Güdül-Raof, 2020: 14). Bu kapsamda 1979 yılında; yani Soğuk Savaş esnasında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle başlayan ve halihazırda devam etmekte olan süreç, "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla Sovyet işgaliyle "Yeni Büyük Oyun"un ilk aşaması başlamıştır. Söz konusu mücadelenin ikinci evresini ise 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından "Önleyici Müdahale Doktrini" çerçevesinde "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adı altında Afganistan'a müdahale eden ABD'nin işgali başlatmıştır. Bu da yeni bir sürecin başlaması anlamına gelmektedir (Erol-Bingöl, 2012:175). Lakin ABD, 20 yıllık işgalin ardından devirmek için geldiği Taliban'a iktidarı bırakmak zorunda kalmış ve 31 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla söz konusu ülkedeki askerlerini çekme işlemini tamamlamıştır. Bu çekilme süreci ise bölgesel bir kaos planına işaret etmektedir. Bu nedenle de "Yeni Büyük Oyun"da üçüncü aşamaya geçilmiştir. Bu noktada küresel aktörlerin dünyanın kalpgâhında yer alan Afganistan'a ilişkin beklentilerine ve endişelerine değinmek gerekmektedir.

1.1. ABD'nin Afganistan Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'yi gerek uluslararası sistemdeki hegemonyasını sağlayıp Batı ittifakını bir arada tutan gerekse de Amerikan

toplumunun içinde bulunduğu kimlik krizini aşmasını sağlayan “öteki” algısından yoksun bırakmıştır (Westad, 2017). Bu ortamda ciddi bir kimlik krizi yaşayan ABD’nin ötekiyi bulma noktasında imdadına 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları yetişmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde terör örgütü El-Kaide tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde ABD, “İslami radikalizm” ve “cihatçı terör” gibi tehdit teşkil eden argümanları kullanarak söz konusu kimlik krizini aşmaya ve hegemonyasını sürdürmeye çalışmıştır (Yazdani, 2018: 44). Bu kapsamda Soğuk Savaş neticesinde elde ettiği zaferi, Avrasya’nın hâkimiyeti üzerinden merkezileştirebileceğini düşünen Washington yönetimi, “jeopolitik ödül” olarak gördüğü Avrasya hâkimiyetini tesis edebilmek amacıyla mevzubahis terör saldırılarını gerekçe göstererek Afganistan’ı işgal etmiştir.

11 Eylül saldırılarının ardından ABD, terör örgütü El-Kaide’nin Afganistan’ı üs olarak kullandığını belirterek Taliban yönetiminden El-Kaide lideri Usame Bin Ladin’i teslim etmesini istemiş; fakat Taliban, bahse konu olan talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Washington yönetimi, 7 Ekim 2001 tarihinde “Sonsuz Özgürlük Operasyonu” adlı harekât çerçevesinde Afganistan’ın işgalini başlatmıştır.

İşgal sürecinde ABD, Taliban yönetimini devirmeyi başarmış ve daha sonra da Bonn, Tokyo ve Londra Konferansları aracılığıyla işgal sonrası dönemdeki Afganistan’ın siyasal ve ekonomik düzenini tesis etmiştir. Lakin 20 yıllık operasyona ve Taliban rejimini devirmesine rağmen Washington yönetiminin Taliban’ı yok etmeyi başaramadığı görülmüştür.

Bahsi geçen dönemde Taliban’ın Afganistan’daki varlığını sürdürmesi ve güçlenmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- ABD, 20 yıllık işgal döneminde Afganistan’da sağlıklı bir düzen tesis edememiştir. Zira Afganistan’a demokrasi ihraç ettiğini öne süren Washington yönetimi, sürdürülebilir bir siyasal sistem inşa edememiş ve ABD tarafından tesis edilen düzen üç defa çökme noktasına gelmiştir. Zira 2009, 2014 ve 2019 senelerindeki seçimlerde kaybeden taraflar seçimlere hile karıştığını iddia ederek sonuçları tanımamıştır.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

- Güçlü bir Afganistan Ordusu teşkil edilememiştir. Çoğunluğu paralı askerlerden oluşan Afganistan Ordusu, ideolojik motivasyondan yoksun kalmıştır.
- Kamu kurumlarında rüşvet mekanizmasının sıradanlaşması ve siyasilerin yolsuzluklarla anılır hale gelmesi; yani ABD'nin birlikte çalıştığı partnerlerin güvenilir bir imaj oluşturamaması, Afgan halkının Taliban'a sempatisini arttırmıştır.
- ABD'nin Taliban'a düzenlediği hava operasyonlarında sivilleri de öldürmesi, Afgan halkının ABD ve müttefiklerine olan öfkesini arttırmış; buna karşılık Amerikan unsurlarına karşı savaşan Taliban'a yönelik sempatiyi arttırmıştır.
- ABD, Taliban'ın gelir kaynaklarını (zekat, maden işletmesi v.b.) kesememiştir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü ABD, Taliban'ı yok edememiş ve Afganistan'da başarısız olmuştur. Bu ortamda ise ABD açısından savaşın maliyeti tartışmaya açılmış ve çekilme fikri gündeme gelmiştir. İlk olarak Barack Obama döneminde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi fikri konuşulmuşsa da Obama döneminde bu gerçekleşmemiştir. Lakin Obama'nın selefi olan Donald Trump, çekilme konusunda çok daha kararlı bir siyaset uygulamıştır.

İş insanı kökenli bir siyasetçi olan Trump, Afganistan'daki savaşın ABD'ye 2 trilyon dolara mal olduğu gerçeğinden hareketle, çekilme yanlısı bir politika uygulamıştır (Demir, 2021: 140). Bu kapsamda Taliban'la müzakerelerde bulunan Trump yönetimi, çekilme taahhüdünde bulunduğu Doha Antlaşması'nı 29 Şubat 2020 tarihinde imzalamıştır (State, 2020).

Söz konusu anlaşma vesilesiyle Trump yönetimi, 2021 yılının Mayıs ayında Amerikan unsurlarının Afganistan'dan çekileceğini taahhüt etmiştir (France 24, 2021). Yaklaşık iki yıl süren görüşmelerin ardından 2020 yılının Şubat ayında imzalanan ve "Afganistan'a Barışı Getirme Anlaşması" olarak da ifade edilen Doha Antlaşması, Amerikan askerlerinin 14 ay içerisinde Afganistan çekilmesini öngörmüştür. Nitekim Trump yönetimi de bu çekilme planını uygulamaya çalışmış ve bahse konu anlaşmayı, ABD Başkanı olarak görev yaptığı dönemin en önemli dış politika başarılarından biri şeklinde tanımlamıştır. Zira 14 Ocak 2021

tarihi itibarıyla; yani görevi devretmesinden birkaç gün önce Trump yönetimi, Afganistan ve Irak'taki Amerikan askerlerinin sayısını 2.500'e indiren kararı uygulamaya koymuştur. Böylelikle mevzubahis ülkedeki Amerikan askerlerinin sayısı da son 20 yılın asgari rakamına inmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Trump, "Özellikle de on yıllar sonra yeni savaşlar başlatmayan ilk başkan olmaktan gurur duyuyorum." (NDTV, 2021) demiştir.

Anlaşılabileceği gibi Trump yönetimi, ABD'nin yurtdışı operasyonlarının askeri maliyetinden duyduğu rahatsızlığın da etkisiyle (Defense One, 2021) Afganistan'dan çekilme kararı almış ve bu kararı uygulamaya çalışmıştır. Lakin Trump, 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen ABD Başkanlık Seçimleri'ni kaybetmiş ve çekilme sürecini yürütme görevi, 20 Ocak 2021 tarihinde göreve başlayan ABD Başkanı Joe Biden'a kalmıştır.

Biden yönetiminin Trump'tan daha farklı bir politika uygulayacağı düşünülse de ABD, Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirerek 31 Ağustos 2021 tarihinde çekilme sürecini neticelendirmiştir. Bu noktada ABD'nin yalnızca maliyet hesabı yaparak Afganistan gibi kritik bir coğrafyadan çekilmesi ise makul gözükmemektedir. Dolayısıyla Washington yönetiminin çekilme kararının arka planında başka gerekçeler de vardır. Bu çerçevede ABD'nin çekilme kararının jeopolitik nedenlerine değinmek gerekmektedir.

Washington yönetiminin Afganistan'dan çekilme kararının arka planında hegemonyasının aşınması vardır. Zira ABD, artık küresel sistemde barışı inşa edebilen aktör değildir. Nitekim Afganistan'da da barışçıl bir düzen inşa edememiş ve Taliban varlığını sürdürmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere Zalmay Halilzad tarafından inşa edilen siyasi sistemin 2009, 2014 ve 2019 yıllarında çökme noktasına gelmesi de bunun göstergesidir. Dolayısıyla uluslararası politikada hegemon aktörden beklenen barışı inşa etme kapasitesini yitiren ABD, kaos stratejisi üzerinden kendi liderliğini sürdürmenin yollarını aramaktadır. Bu kapsamda ABD'nin önceliği hegemonyası açısından Challenger/rakip konumundaki Çin ile geleneksel ötekisi olan Rusya'nın sınırlandırılmasıdır. Bu noktada Irak ve Afganistan bağlamında ABD'nin elde ettiği vekalet savaşları

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğacan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

tecrübesinin yeniden Afganistan'da başlatılması şaşırtıcı olmayacaktır (Oğuz, 2017: 532).

Çin bağlamında ABD, Afganistan'da radikalleşmenin yükselmesinin Wakhan Koridoru üzerinden Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Müslümanlara sirayet edebileceğini düşünmekte ve bu durumun Pekin yönetiminin otoritesini sarsacağını düşünmektedir (Tromifov-Dengin, 2019). Dahası Amerikalı karar alıcılar, küresel güç mücadelesinin ana cephesinin Hint-Pasifik coğrafyası olduğunu düşünmekte ve bu nedenle de Pekin yönetiminin ilgisini Afganistan'a yönlendirmesi vesilesiyle Doğu ve Güney Çin Denizlerinde zaaf göstereceğine inanmaktadır (Koyuncu, 2021).

Rusya boyutunda ise Washington yönetimi, Afganistan'daki radikalleşmenin Orta Asya üzerinden Rusya Müslümanlarına ulaşabileceği; yani vekalet savaşlarının Rus topraklarına taşınabileceği fikrindedir (Cohen, 2021: 14). Ayrıca ABD'nin geleneksel stratejisi Rusya'nın çevrelenmesi ve Post-Sovyet ülkelerdeki etkisinin sınırlandırılmasıdır. Nitekim Washington yönetimi, bir yandan radikalleşme bağlamında Moskova yönetimini rahatsız edecek şekilde bölgeyi istikrarsızlaştırmaya çalışmakta; diğer taraftan da Afganistan'ı izleyebilmek ve gerektiğinde müdahalelerde bulunmak için Orta Asya devletlerinden askeri üs talep etmektedir (Stepansky, 2021). Her ne kadar bölge devletleri Rusya baskısından ötürü bu taleplere olumlu yanıt vermese de ilerleyen dönemde ABD'nin bölgede üs elde etmesi mümkündür. Bu da Rusya'nın arka bahçesinde Amerikan askerlerinin varlık göstermesi anlamına gelecektir.

Dahası ABD, Afganistan'dan çekilerek Rusya ile Çin arasındaki ittifakın da bozulabileceği kanaatindedir. Çünkü Washington, Moskova ile Pekin arasındaki işbirliğinin ABD'nin bölgedeki varlığından kaynaklandığı kanaatine ulaşmış ve bölgede oluşacak güç boşluğunu doldurmak isteyecek bu iki aktörün karşı karşıya gelebileceğini düşünmüştür. Dolayısıyla Amerikalı karar alıcıların Afganistan'dan çekilerek bölgeyi kaosa sürükleyebilecek bir güç boşluğu yaratmasının nedenlerinden biri de Rusya ve Çin'e alan açmak ve iki müttefiki jeopolitik rekabete sokarak karşı karşıya getirmektir.

Tüm bu bilgilerden hareketle, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, rakiplerini istikrarsızlaştıracak bir sürecin başlatılması şeklinde tanımlanabilir. Lakin ABD'nin politikaları, Avrupalı müttefikleriyle arasındaki güven problemini de derinleştirmektedir. Bu noktada Çin, Rusya ve AB'nin Afganistan politikalarına değinmek gerekmektedir.

1. 2. Çin'in Afganistan Politikası

Pekin yönetimi, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip etmektedir. Çünkü Çin, söz konusu ülkeyle 80 km'lik bir sınıra sahiptir. Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlki Çin'in radikalleşme ve terör bağlamında yaşadığı kaygıdır. Zira Çin, radikalleşme ve terörün Wakhan Koridoru üzerinden Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne yansımalarından endişelenmektedir. Özellikle de terör örgütü DEAŞ'ın Afganistan'daki varlığı, Çin açısından rahatsız edicidir. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde Selefileşmenin yükselişte olduğunu bilen Pekin yönetimi, bölgenin terörize olmasından korkmaktadır (Al-Sudairi, 2014).

Öte yandan Çin'in Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etmesine yol açan bir başka husus da Kuşak-Yol Projesi'dir. Halihazırda Kuşak-Yol Projesi'nin altı ekonomik koridorundan biri ve belki de en önemlisi Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'dur. Güney Asya'nın bölgesel refahında kilit bir rol oynayacağı düşünülen söz konusu koridor (Gökten, 2019: 165), Çin tarafından Afganistan'ı da kapsayacak şekilde uzatılmak istenmektedir. Dolayısıyla Pekin yönetimi, Afganistan'ın Kuşak-Yol Projesi'ne dahil olmasından yanadır. Buna ek olarak Çin, Afganistan'daki yatırımlarının korunmasını ve bölgedeki Çinli işçilerin can güvenliğinin sağlanmasını istemektedir.

Tüm bu hususlar ise Pekin'in Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip etmesine yol açmaktadır. Bu ortamda Çinli karar alıcıların düşüncesi, Taliban'ı uluslararası işbirliğine çekerek bu hareketin geçmişteki gibi radikalleşmesini önlemektir. Zira radikalleşen bir Taliban'ın Uygur Müslümanlarına destek vereceği öngörülebilir. Ayrıca Taliban, Afganistan'daki diğer terör örgütleriyle de ilişki kurabilir. Bu yüzden de Washington yönetimi, Taliban'ı işbirliğine çekerek

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

hareketin radikalleşmesini önlemeye çalışmaktadır. Bu sürecin Taliban'ın terör örgütleriyle mücadelesini de beraberinde getireceğini düşünmektedir.

Bu kapsamda Çin, Taliban'ın kurduğu hükümeti resmen tanımamış olmasına rağmen henüz Taliban Kabil'i ele geçirmeden önce hareketle temaslarda bulunmuş ve hatta Taliban heyetini 2021 yılının Temmuz ayında Pekin'de ağırlamıştır (Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China, 2021). Mevzubahis temaslarda Pekin'in beklentileriyle uyumlu bir netice verdiğini ve taraflar arasında *de facto* bir işbirliğinin geliştiği söylenebilir. Nitekim 9 Temmuz 2021 tarihinde yaptığı açıklamada Taliban Sözcüsü Süheyl Şahin, Çin'in Afganistan'daki yatırımlarından memnuniyet duyduklarını ve gerek yatırımların gerekse de Çinli işçilerin korunması noktasında teminat verdiklerini belirtmiştir (Chew, 2021).

Dahası Taliban, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne ilişkin ayrılıkçı talepleri bulunan grupların Afganistan'da barınmalarına izin vermeyecekleri konusunda da Çin'e güvence vermiştir (Sputnik, 2021). Tüm bu gelişmeler ise Pekin'in Taliban'la iyi ilişkiler kuracağını ve Afganistan'ın geleceğinde söz sahibi olacak aktörlerden birinin de Çin olacağını göstermektedir. Zaten ABD'nin çekilmesi sonrasında kesilen dış yardımlar da düşünüldüğünde, Taliban'ın ülkeyi yönetebilmesi için Çin'den gelecek yardımlara ve yatırımlara ihtiyacının bulunduğu söylenebilir. Bu çerçevede Pekin de Taliban'ın taleplerine uygun olarak insani yardımları göndermeye başlamış ve ilk yardım paketi 29 Eylül 2021 tarihinde Afganistan'a ulaşmıştır (CGTN, 2021). Bu da taraflar arasındaki münasebetlerin artarak devam edeceğine işaret etmektedir.

1.3. Rusya'nın Afganistan Politikası

Rusya'nın Afganistan politikasına bakıldığında, Moskova yönetiminin Amerikan unsurlarının bölgeden çekilmesinden memnuniyet duyduğu ifade edilebilir. Zaten bu yüzden de Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinin ardından söz konusu ülkedeki diplomatik faaliyetlerini sürdüreceğini açıklayan ilk ülke Rusya olmuştur (Tuna, 2021). Moskova yönetiminin gelişmelere yaklaşımını ortaya koyan Rus siyaset bilimci Arkady Dubnov, "Bizim için iyi olan şey Amerikalılar için kötü.

Bugün durum Amerikalılar açısından kötü olduğu için bizim için iyi demektir.” (Uchoa, 2021) cümlesiyle Kremlin’in bakış açısını özetlemiştir.

Diğer taraftan meselenin ABD’nin çekilmesinden ibaret olmadığı açıktır. Zira Afganistan’da yaşanan gelişmeler, Rusya’nın yeni zorluklarla yüzleşmesini gerektirmektedir. Öncelikle belirtilmesi gereken husus, ABD’nin Afganistan’daki varlığı ve bu ülke üzerinden Orta Asya’yı etkileme ve renkli devrimler aracılığıyla nüfuzunu genişletme stratejisinden rahatsızlık duyan Moskova’nın paradoksal biçimde Amerikan askerlerinin yarattığı güvenlik durumundan yararlandığıdır. Çünkü ABD, bölgede olduğu sürece işgalci aktör olarak algılanmış ve Taliban başta olmak üzere çeşitli gruplar, hedef olarak Amerikan unsurlarını belirlemiştir. Bundan mütevellit Rusya, bölgeden ciddi bir tehdit algılamamıştır. Lakin yeni konjonktürde radikalleşme ve terörün Orta Asya’ya ve buradan da Rus topraklarına sirayet etme olasılığı bulunmaktadır.

Bu çerçevede Kremlin yönetimi, terör örgütü DEAŞ’ın Afganistan’daki varlığından rahatsızlık duymaktadır. Afganistan’da radikalleşmenin önlenmesi için DEAŞ’la mücadele için Taliban’la temaslarda bulunan Moskova, Taliban’ı kapsamlı bir işbirliği zeminine çekmeye çabalamaktadır. Rus yetkililer bu anlayış doğrultusunda Taliban heyetlerini Moskova’da ağırlayarak beklentilerini iletmektedir.

Ayrıca Rusya, Afgan Barış Süreci’nin de başat aktörü olma arzusundadır. Bu nedenle Moskova’da Taliban heyetinin ve Çin, Pakistan, İran, Hindistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ın yer aldığı zirveler icra etmektedir. Bu toplantılarda ise Taliban’dan kapsamlı bir hükümet kurması istenmektedir. Dolayısıyla Rusya, Afganistan’da Taliban’ın tek başına iktidar olduğu bir senaryoya mesafelidir. Daha da önemlisi Moskova, pratikte Taliban’la temaslarda bulunsa da organizasyonu resmi belgelerinde terör örgütü olarak tanımlamaktadır. Buna rağmen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Taliban’ı terör örgütleri listesinden çıkarmayı düşündüklerini açıklamıştır. (RFERL, 2021). Bu da Moskova’nın Taliban’ı işbirliğine çekmek istediğinin somut bir göstergesidir.

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Rusya, Taliban'ı işbirliğine çekmek adına terör örgütü olarak tanımlamaktan vazgeçebilir. Fakat örgütün kurduğu hükümeti resmen tanınması da çok olası değildir. Zira Kremlin, tüm kimlik gruplarının ait hissedeceği kapsayıcı bir hükümetin kurulmasından yanadır (Askeroğlu, 2021).

Moskova'nın kapsamlı hükümet hassasiyeti ise Taliban'ın ilerleyen dönemde geçmişte yaptığı hataları tekrarlayabileceği fikrinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Rusya, radikalleşme ihtimalinden çekinmektedir. Zaten bu yüzden de Kremlin yönetimi, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini arttırmaktadır. Bu kapsamda Tacikistan sınırına ilave kuvvet konuşlandıran ve KGAÖ üzerinden çeşitli tatbikatlar icra eden Rusya, Afganistan'daki durumu Orta Asya'daki askeri nüfuzunu arttırmak için de kullanmaktadır. Nitekim 11 Ağustos 2021 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu'nun yaptığı "Rusya için KGAÖ'deki müttefiklerinin olası provokasyonlara hazır olması çok önemli." açıklaması da bunu teyit etmektedir (Sputnik Türkçe, 2021).

Anlaşılabacağı üzere Moskova, Afganistan Barış Süreci'nde etkili bir aktör olarak arabuluculuk rolü üstlenmeye çalışırken; Orta Asya'daki nüfuzunu da Afgan Sorunu'nu araçsallaştırarak arttırmaya çalışmaktadır. Bu süreçte ise KGAÖ'yü ön plana çıkarmaktadır. Bu durum Moskova'nın orta ve uzun vadede "KGAÖ Barış Gücü" seçeneğine kapalı olmadığını gösterirken; Rusya'nın bölgede Çin'i rakip olarak gördüğüne de işaret etmektedir. Zira Rusya'nın iki ülkenin de üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) ön plana çıkarmak yerine, KGAÖ'yü ön plana çıkarması manidardır. Buna rağmen ŞİÖ'nün Afgan Sorunu'na odaklanan zirveler gerçekleştirdiği bilinmekte ve hatta Afganistan'ın komşusu olan İran'ın üyeliğiyle de ŞİÖ'nün inisiyatif aldığı görülmektedir. Fakat Pekin ile Moskova arasında bir ayrışma olduğu da aşikardır. Bu da ABD'nin Rusya ile Çin arasındaki rekabeti tetikleme hedefine ulaşabileceğinin habercisidir.

1.4. AB'nin Afganistan Politikası

Her ne kadar Biden, ABD'de Trans-Atlantik ilişkilerdeki hasarı onarma iddiasıyla iktidara gelmişse de Afganistan'dan çekilme kararını uygulaması, münasebetlerde yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Mevzubahis sorunların

temelinde ise Afganistan'da oluşacak güç boşluğunun yaratacağı istikrarsızlıktan kaynaklanabilecek göç endişesi vardır. Okyanus ötesi bir ülke olan ABD, Afgan göçmenler meselesini pek fazla umursamamaktadır. Lakin AB, göçmenlerin Afganistan-İran-Türkiye güzergâhını kullanarak AB ülkelerine ulaşmak istediğinin farkındadır. Bu nedenle de ABD'nin çekilme kararı, AB'nin muhalefetine uğramasına rağmen uygulanmış bir karardır.

Bahse konu olan ayrışmayı AB Afganistan Özel Temsilcisi Thomas Nicholson tarafından 30 Mayıs 2021 tarihinde yapılan açıklama gözler önüne sermiştir. Zira Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Nicholson, "Askerler çekilirken niyetimiz kalmak. Politikamız, misyonumuz ve Afgan halkına olan taahhütlerimiz devam ediyor." demiştir (Azad Radio, 2021).

Görüldüğü üzere AB ülkeleri, Afganistan'dan çekilme noktasında NATO müttefiki olarak ABD'nin kararına uysa da çekilme kararına düşük tonla da olsa muhalefet etmiştir. Halihazırda AB ülkeleri, Afganistan'ı yakından takip etmektedir. Bu devletler içerisinde ön plana çıkan aktör ise Fransa'dır. Paris, uluslararası kamuoyunda iki radikal grup olarak algılanan DEAŞ ile Taliban'ı karşı karşıya getirmek isterken; Ahmed Mesud'u da meşru ve barışçı bir figür olarak pazarlamaya çalışmaktadır. Bu yorumun temel sebebi ise Fransa'nın Soros'u ve çağımızın Lawrence'ı gibi adlandırmalarla bilinen Bernard Henry Levy'nin Mesud'la ve diğer gruplarla temaslarda bulunmasıdır. Bu durum, Paris'in Levy üzerinden Taliban karşıtı arayışlara arabuluculuk yapmak istediği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte Fransa'nın Mesud'la olan temasları bölgede ittifak yapılan temel aktörlerin Tacikler olduğunu da ortaya koymaktadır.

Paris'in Tacikleri desteklemesine Taciklerin çok rasyonel olmasa da sempatiyle bakmasını sağlayan bir husus da Fransızlar ile Taciklerin aryan ırka mensup olduğu düşüncesidir. İran'ın Taciklere Pençşir üzerinden verdiği destek ve son dönemdeki Fransa-İran yakınlaşması da bundan kaynaklanmaktadır.

Fransa'nın Levy üzerinden yürüttüğü strateji, dünyanın kalpgâhı olan Avrasya'ya açılan kapı konumundaki Afganistan'daki güç boşluğunu Rusya ve Çin gibi aktörlerin doldurması yerine, Kıta Avrupası'nın bölgesel ve küresel

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

siyasetteki etkinliğini arttırma çabası şeklinde okunabilir. Hatta bu konuda ABD'nin Fransa'ya alan açtığı ve iki ülke arasında bir gizli anlaşmanın bulunduğu yönünde iddialar da mevcuttur.

Bu anlamda Paris, Orta Asya-Güney Asya-Ortadoğu hattındaki nüfuzunu arttırma arzusundadır. Belirtilen arzu doğrultusunda Paris, ilerleyen dönemde AB'nin NATO ve ABD olmaksızın Afganistan'a müdahalede bulunmasını ve kendi çalışmak istediği grupları iktidara taşımalarını bile gündeme getirebilir

Bölgesel nüfuz bağlamında Paris'in arzu ettiği bir diğer husus ise Afganistan'ın yer altı kaynakları üzerinde etki kurmaktır. Söz konusu ülkenin zengin demir, bakır, lityum ve kobalt madenlerine ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Lityumun Suudi Arabistan'ı olarak bilinen Afganistan, elektrikli otomobillere geçişle birlikte yeraltı zenginlikleriyle daha sık anılan bir ülke olacaktır. Nitekim Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolarlık bir maden rezervinin bulunduğu öne sürülmektedir. Kuşkusuz Fransa da bu madenlerin kontrolünü kendi şirketlerine devretmek isteyecektir. Fransız Total firması başta olmak üzere Fransız şirketlerin Afganistan'daki faaliyetlerini arttırmak isteyen Paris'in bu hedefine ulaşması ise Afganistan politikasının başarılı olup olmamasına bağlıdır.

Sonuç olarak Fransa, Afganistan'da 20 yıl boyunca yaptığı yatırımları korumak, bu yatırımları genişleterek söz konusu ülkedeki ekonomik kazanımlarını arttırmak ve Afganistan'ın zengin yer altı kaynaklarından faydalanmak istemektedir. Bunu yaparken de siyaseten Afganistan'daki güç boşluğunu doldurmak gerektiğini düşünmektedir. Bu yaklaşımıyla Paris hem dünyanın kalpgâhındaki etkini arttırmak suretiyle Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyalarındaki nüfuzunu genişleteceğini hem de Kıta Avrupası'nın siyasi liderliğini üstlenebileceğini düşünmektedir. Bu çerçevede Fransa'nın Afganistan politikasında iki amacı ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, DEAŞ'ı destekleyerek bu örgütle Taliban'ı çarpıştırmaktır. Nitekim Paris yönetiminin Suriye İç Savaşı esnasında terörist grupları vekalet savaşçısı olarak kullandığı gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim Fransız çimento devi Lefarge'ın Fransız istihbaratının bilgisi dahilinde terör örgütü DEAŞ'a 2016 senesinden beri ödeme yaptığı ifşa olmuştur (Deutsche Welle, 2021). İkincisi ise Ahmed Mesud üzerinden Kuzey İttifakı'nı

yeniden inşa etmek ve kendisine yakın bulduğu kadrolar tarafından yönetilen bir Afganistan ortaya çıkarmaktır. Levy'nin bölgedeki temasları da bununla ilişkilidir. Kıta Avrupası'nın siyasal özerkliğine ilişkin tartışmalar, Afganistan'daki ABD-AB ayrışmasıyla birlikte düşünüldüğünde, Fransa'nın AB ülkelerinin desteğini alacağı öngörülebilir.

2. Tehditler ve Fırsatlar İkileminde Türk Dünyası'nın Afganistan Politikası

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Afganistan merkezli gelişmeler üzerinden küresel güç mücadelesinin yeni bir safhasına geçilmiştir. Zira Avrasya'nın kalbinde yer alan bu ülkede yaşanan gelişmeler, Afganistan'la sınırlı kalmamakta ve birçok bölge devletini doğrudan etkilemektedir. Etkilenen jeopolitik aktörler arasında Türk Dünyası ülkeleri de yer almaktadır. Bu nedenle de makalenin bu bölümünde konunun Türk Dünyası boyutu detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu inceleme esnasında ise ilk olarak Afgan Barış süreci için etkin çaba harcayan Türkiye ve Özbekistan'a değinilmektedir. Ardından Afganistan'ı projeler bağlamında işbirliği zeminine çekmeye odaklanan Türkmenistan'a yer verilmektedir. Daha sonra ise Orta Asya devletlerinden olan Kazakistan ve Kırgızistan'ın yaklaşımı ele alınmakta ve son olarak da bir Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan'ın tutumu irdelenmektedir.

2. 1. Türkiye'nin Afganistan Politikası

Türkiye'nin Afganistan'la olan münasebetleri, 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. İki ülke arasında köklü ilişkiler bulunmakta olup; tarih boyunca bu münasebetler olumlu bir seyir izlemiştir. Nitekim Afganistan'da Emanullah Han döneminde yürütülen modernleşme adımları esnasında da söz konusu ülke Türk Devrimi'ni ve Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almıştır.

Dahası Afganistan'da Türk soylu grupların da yaşaması nedeniyle Ankara, her dönemde söz konusu ülkedeki gelişmeleri ilgiyle takip etmiştir. Nitekim ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında Türk askeri de NATO kapsamında görev yapsa da Türk askeri, hiçbir zaman silahını Afgan halkına doğrultmamış ve bu da

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Türkiye'ye yönelik sempatiyi arttırmıştır. Nitekim Türkiye, NATO görevi kapsamında Afganistan'da bulunduğu süreçte daha çok Afgan halkının refahını arttırmaya odaklanmış ve buna yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunmuştur. Zaten bu yüzden de Türkiye'nin en fazla kalkınma yardımı yaptığı ülke Afganistan'dır (Anadolu Ajansı, 2019). Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Maarif Vakfı bahse konu olan ülkede eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlarda çeşitli yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Dahası 2018-2020 aralığında Türkiye, Afganistan'ın kalkınma yardımlarına 150 milyon dolar ve NATO çerçevesindeki savunma yardımlarına da 60 milyon dolar destekte bulunmuştur (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Afganistan politikası, bahsi geçen ülkenin kalkındırılması hedefi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu amaç kapsamında Ankara, Afgan Barış Süreci'nde de sorumluluk almış ve ülkede istikrarlı bir düzenin tesis edilebilmesi için aktif çaba harcamıştır. Bu kapsamda Ankara, 007 yılında "Üçlü Diyalog Grubu"nu kurmuş ve 2011 senesinde de "Asya'nın Kalbi-İstanbul Süreci"ni başlatmıştır.

Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği 2021 yılında da Türkiye'nin Afganistan'a ilişkin yaklaşımı pek değişmemiştir. Nitekim Taliban'ın ilerlemesine paralel olarak Türkiye, ABD'nin de önerisi doğrultusunda İstanbul'da bir konferans toplanması için çabalamış; fakat bu toplantı icra edilememiştir. Kabil'in Taliban'ın kontrolüne girmesinden sonra da Türkiye, her ne kadar Taliban yönetimini tanımamışsa da Afgan halkının refahı ve bölgesel barış için çaba harcamıştır. Bu çerçevede bir yandan Kabil Havalimanı'nın korunması ve işletmesi konusunda sorumluluk alabileceğini belirten Türkiye; diğer taraftan da Taliban'la çeşitli temaslarda bulunarak Afganistan'da barışçıl bir düzenin kurulması için emek sarf etmiştir. Her ne kadar Taliban, Kabil Havalimanı'nın güvenliğini kendi sağlamak istemişse de havalimanının işletmesinden Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanmayı arzuladığını açıklamıştır. Fakat halihazırda havalimanını Taliban işletmekte ve Katar'dan teknik yardım almaktadır (Deutsche Welle, 2021).

Türkiye, Kabil Havalimanı'nda görev almasa da Afganistan'a yaklaşımını değiştirmemiştir. Bu yaklaşım, uluslararası toplumun beklentileriyle de uyumlu

olarak Taliban'ın Doha Antlaşması'ndaki taahhütlerini yerine getirmesi talebi üzerinden şekillenmekte ve tanıma meselesinden bağımsız bir biçimde Afgan halkının insani yardıma ulaşmasının sağlanması fikrine dayanmaktadır. Nitekim 15 Ekim 2021 tarihinde Taliban heyetinin Ankara ziyareti gerçekleşmiş ve bu esnada Taliban, Türk Kızılayı'ndan insani yardım talep etmiştir (Hürriyet, 2021).

Türkiye'nin Afganistan Sorunu karşısında takındığı tavırda Afganistan'daki Türk soyluların durumu ve söz konusu ülkenin Türk Dünyası'na açılan bir kapı konumunda olması da etkili olmaktadır. Bu çerçevede Ankara, Afganistan'da etkili olmasının fırsatlar barındırdığına inanmaktadır. Buna karşılık Türkiye, bahse konu olan ülkedeki durumun bazı riskler teşkil ettiğini de düşünmektedir. Bu riskler ise göç ve güvenlik boyutuyla ön plana çıkmaktadır.

En basit anlamıyla güvenlik, korku ve tehlikeden uzak olma hissidir (Erhan, 2001: 78). Yani güvenlik olgusunun temelinde endişeden uzak olma durumu yer almaktadır. Bu anlamda güvenlik ile tehdit arasında doğrudan bir ilişki vardır. Dolayısıyla güvensizlik durumu, bir tehdidin bulunduğuna işaret etmektedir (Brauch, 2012: 168). Bu kapsamda Türkiye, Afganistan merkezli yeni bir göç hareketinin ulusal güvenliğini tehdit eden bir durum yaratmasından kaygılanmaktadır. Zira Suriye İç Savaşı esnasında insani diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım sergileyen Ankara, göç alma noktasında kapasitesini zorlamıştır. Üstelik savaştan kaçan göçmenlerin arasında terörist unsurların da sızdığı görülmüş ve ülkenin metropollerinde kanlı saldırılar gerçekleşmiştir. Bu nedenle de Türkiye gerek ekonomik, sosyolojik ve kültürel bakımdan yeni bir göç yükünü kaldıramayacağı düşüncesi gerekse de göçmenlerin arasına sızacak terörist unsurların yaratacağı tehdit hasebiyle yeni bir göç hareketiyle karşılaşmak istememektedir. Nitekim konuya ilişkin yaptığı açıklamada Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Ankara'nın bu hassasiyetini dile getirmiştir (Hürriyet, 2021):

“Giderek yoğunlaşan ve İran üzerinden gelen bir Afgan göçmen dalgası ile karşı karşıyayız. Bunu önlemek için de Pakistan'la işbirliğini arttırarak sürdürmemiz gerekiyor. Son dönemde çatışmaların yoğunlaştığı Afganistan'a da barışın istikrarın gelmesi için de Pakistan'a hayati görevler düşüyor.”

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Tahmin edileceği üzere Türkiye, göç hareketinin kaynağında; yani Afganistan'da durdurulması gerektiğine inanmaktadır. Bu durum ise yalnızca göçe sebebiyet veren nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Bu anlamda Ankara, Afganistan'a ilişkin meselelerde İslamabad'la yakın çalışmalar yürütmektedir. Hatırlanacağı gibi, Ankara'nın Kabil Havalimanı'nın işletmesi konusundaki önerisinde de Türkiye, Pakistan ve Macaristan'ın ortak görev yapması fikri gündem gelmiştir. Göç bağlamında da Pakistan'ın çabalarının önemine dikkat çekilmiştir. Bunun gerekçesi ise Taliban ile Pakistan arasındaki tarihi bağlar ve Taliban savaşçılarının büyük çoğunluğunun Pakistan'daki Diyobendi medreselerinde eğitim almış olmasıdır.

Neticede Türkiye, Afgan Sorunu bağlamında göç ve güvenlik temelli endişeler taşımakta ve sorunun aşılabilmesi amacıyla Pakistan ve diğer bölge devletleriyle ortak mesai yürütmektedir. Bu stratejide Ankara, bir yandan bahsi geçen ülkede barışçıl bir düzenin oluşabilmesi için yürütülecek diplomatik çabaları destekleyerek Taliban heyetleriyle çeşitli temaslarda bulunmakta; diğer taraftan da Taliban'ın tanınması-tanınmaması meselesinden bağımsız bir biçimde Afgan halkının refahını önceleyecek şekilde AFAD ve Türk Kızılayı üzerinden yardımlar planlamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde ise Afganistan'ın istikrarının Türkiye ve Türk Dünyası'nın istikrarını arttıracacağı realitesi vardır.

Bununla birlikte bahse konu olan ülkeden ABD'nin çekilmesine müteakip Çin ile Rusya'nın bölge jeopolitiğine ilişkin rekabetinin arttığı da aşikardır. Bu da Türkiye ve Türk Dünyası için iki büyük fırsat barındırmaktadır. Birincisi, Orta Asya'daki Rusya-Çin rekabetinin artmasına paralel olarak Pekin'in Çin-Pakistan-Tacikistan-İran hattında bir eksen inşa ettiği görülmektedir. Bu ortamda Rusya, bölgede Türkiye'yle yakın çalışarak Çin'i dengelemek isteyebilir. Yani bölgesel nüfuzunu Türkiye'yle paylaşmayı kabullenebilir. Bu da Türkiye bakımından Türk Dünyası'nın entegrasyonuna ilişkin mühim bir fırsattır. İkincisi ise özelde ABD ve genelde Batı Dünyası nezdinde Türkiye ve Türk Dünyası jeopolitiğinin çok daha önemli hale gelmesidir.

2. 2. Özbekistan'ın Afganistan Politikası

Özbekistan, Afganistan merkezli gelişmeleri yakından takip eden Orta Asya devletlerinin başında gelmektedir. Bu durumda Afganistan'la olan komşuluk durumu da belirleyici olmaktadır. Zira Taşkent yönetimi, Afganistan'daki istikrarsızlığın Fergana Vadisi'ne sirayet etmesinden çekinmekte ve bu durumun Özbekistan'ı doğrudan bir çatışmanın tarafı haline getireceği endişesini hissetmektedir. Bundan dolayı Taşkent, Afganistan'ı uluslararası projelerin merkezi haline getirmek istemekte ve Taliban'ı uluslararası işbirliği ortamına çekmesi halinde radikalleşmeyi sınırlandırabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle de Özbekistan, İkinci Taliban iktidarına tanıklık eden Yeni Afganistan'ı önemsemektedir.

Taşkent'in Taliban'a yönelik olumlu mesajlar verdiği ve en azından de facto olarak çalışmaya hazır olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise terör örgütü DEAŞ'ın son dönemde artan etkinliğidir. DEAŞ'ın küresel hilafet iddiasına paralel olarak Sözde Horosan Emirliği'ni tesis etmesi sürecinde DEAŞ'a bağlılık bildiren gruplardan biri de Taşkent yönetimi tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Özbekistan İslam Hareketi'dir. Bu yapının DEAŞ bünyesindeki faaliyetleri sebebiyle DEAŞ'la mücadele eden Taliban, Özbekistan için yeğdir.

Nitekim 8 Ekim 2021 tarihinde Özbekistan Dışişleri Bakanı Abdulaziz Kamilov, Afganistan'a ziyarette bulunarak Taliban yetkilileriyle görüşmüştür. Görüşmede Taliban yetkilileri, Özbekistan'la dini, tarihi ve kültürel ilişkilere sahip olduklarını ve Afganistan topraklarının Özbekistan'a karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir. Kamilov da Özbekistan halkı ile Afgan halkının yüz yıllardır dost olduğunu, dini ve kültürel ilişkilerinin bulunduğunu belirterek farklı alanlarda Afganistan'a yardım etmeye hazır olduklarını söylemiştir. Ayrıca Kamilov, Kamilov, Mezar-i Şarif'te bulunan Mevlana Celaleddin Belhi Havalimanı'nın işletilmesi konusunda yardım etmeye hazır olduklarını belirtmiştir (Ufuq News, 2021).

Özetle Kamilov'un verdiği mesajlar, Taşkent yönetiminin her geçen gün faaliyetlerini arttıran DEAŞ'a karşı Taliban'la yakınlaşmayı seçtiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de önümüzdeki süreçte Özbekistan'ın Taliban'la olan işbirliğini geliştireceği öngörülebilir. Zira Taşkent yönetimi, Taliban'la çeşitli

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

projeler geliştirerek Afganistan’da etkili olmak ve böylece kendi topraklarına yönelik tehditleri sonlandırmak isteyecektir. Dahası Taşkent yönetimi, Mevlana Celaleddin Belhi Havalimanı’nın işletmesine talip olarak Afganistan’da varlık göstermek istediğini açıkça ortaya koymuştur. Bu da Türk Dünyası devletlerinin bölgesel refahın tesisi noktasında sorumluluk aldıkları ve bölgesel istikrar için çabaladıkları anlamına gelmektedir.

Özbekistan’ın çabalarını gösteren en mühim gelişme ise 15-16 Temmuz 2021 tarihlerinde Taşkent’te düzenlenen “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık. Sınamalar ve Fırsatlar Konferansı” olmuştur. Bu etkinliğe Türkiye, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya, Çin, Azerbaycan ve Japonya gibi birçok ülkenin Dışişleri Bakanları katılmıştır. Ayrıca Türk Konseyi, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Gümrük Örgütü (WCO) ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlardan üst düzey yetkililer de zirvede yer almıştır (The Asia Today, 2021). Mevzubahis konferans vesilesiyle bölgesel ve küresel aktörlere Afganistan’da barışın inşasına katkıda bulunmaları gerektiği mesajı verilmiştir (ANKASAM, 2021).

Ayrıca Taşkent, Orta Asya ile Güney Asya arasında güçlü bir bağın kurulması için çabalamaktadır. Bu kapsamda Afganistan’ı bölgesel işbirliği projelerinin içine çekmeye çalışan Taşkent yönetiminin ortaya koyduğu en mühim proje, Tirmiz-Mezar-ı Şerif-Kabil-Peşaver Demiryolu’dur (Kaya, 2021).

Kısacası Özbekistan, Afganistan’ın uluslararası toplumdan izole edilmesine karşı çıkmakta ve bu durumun söz konusu ülkedeki radikalleşmeyi hızlandıracağını ve terörün bölgeye ihracına sebebiyet verebileceğini düşünmektedir. Bunun için de Afganistan’ı uluslararası entegrasyon süreçlerine dahil etmeye özen göstermektedir. Bunun yüzden de Afgan Barış Süreci’ne ilişkin etkin bir çaba içerisinde. Dolayısıyla Taşkent, Afgan Barış Süreci’ndeki istikrar unsurlarından biridir (Ametbek, 2018: 160). Bu durum ise Türkiye ile Özbekistan’ın Afganistan Sorunu’na yaklaşımının benzerlik taşıdığını göstermektedir. Ankara-Taşkent ikilisine göre, Afganistan’ın huzuru, güçlü bir Türk Dünyası’nın anahtarı olarak görülebilir. Bu nedenle de iki devlet de Afganistan merkezli gelişmeler karşısında yapıcı bir tavır takınmaktadır.

2. 3. Türkmenistan'ın Afganistan Politikası

Afganistan'da cereyan eden hadiseler karşısında meseleye Türkiye ve Özbekistan gibi yaklaşan devletlerden biri de Türk Dünyası'nın mühim ülkelerinden olan Türkmenistan'dır. Birleşmiş Milletler (BM) 76. Genel Kurul Toplantısı esnasında "Her şeyden önce Afgan halkını düşünmeliyiz." (Business Turkmenistan, 2021a) diyerek son derece insani bir hassasiyet sergileyen Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov, Afganistan'ın içinde bulunduğu insani krizin farkında olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Türkmen lider, Afganistan'ın sorunlarının diplomatik yollarla çözülmesinden yana olduğunu da her fırsatta belirtmektedir.

"Daimi Tarafsızlık Statüsü" bulunan bir devlet olan Türkmenistan'ın bu yöndeki barışçıl çabalara ev sahipliği yaparak arabuluculuk rolü oynaması da beklenebilir. Mevzubahis statü hasebiyle dış politikasını ağırlıklı olarak boru hatlarını çeşitlendirme amacı doğrultusunda inşa eden Türkmenistan (Erol, 2012: 15), Afganistan merkezli sorunların aşılmasının da en önemli yolunun bölgesel işbirliğini teşvik edecek projeler olduğu kanaatindedir. Bu kapsamda Aşkabat yönetimi, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Doğalgaz Boru Hattı ile Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Güç Arabağlantı Projesi (TAP) gibi enerji projelerini önemsemektedir.

İlk olarak TAPI'den başlamak gerekirse, Taliban Sözcüsü Süheyl Şahin'in 18 Ağustos 2021 tarihli açıklamasını hatırlamak doğru olacaktır. Mevzubahis açıklamada Şahin, Taliban'ın söz konusu projeyi desteklediğini ve projenin uzun vadeli; fakat öncelikli bir girişim olduğunu belirtmiştir (Atlantic Council, 2021). Proje, doğalgaz zenginlikleriyle ön plana çıkan Türkmenistan'ın gazının enerji fakiri olan Pakistan'a ve oradan da Hindistan'a ulaştırılmasını öngörmektedir. Planlanan TAPI doğalgaz boru hattının toplam uzunluğu yaklaşık 1814 km'dir. Yıllık kapasitesi, dünyanın ikinci büyük gaz sahası olan Galkynysh'ten kuzey Hindistan'da Pakistan sınırına yakın Fazılka'ya kadar olan güzergah boyunca 33 milyar metreküpe kadar doğal gaz tedarik etmek üzere tasarlanmıştır (Business Turkmenistan, 2021b).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Taliban'ın projeye olumlu bakması ise geçiş ücretlerinin sağlayacağı faydadan kaynaklanmaktadır. Afganistan'ın doğalgazı kullanabilecek elektrik üretim tesisleri ve dağıtım ağları konusunda neredeyse hiçbir şeyi bulunmamaktadır. Ancak geçiş ücretleri Afganistan'a önemli bir ekonomik gelir sağlayacaktır. Daha da önemlisi bölgesel enerji projelerinden Afganistan'ın kilit bir ülkeye dönüşmesi mümkündür.

Meselenin TAP boyutu incelendiğinde ise projenin 2018 yılında Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında imzalandığı görülmektedir. Proje, Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında yaklaşık 500 kilometrelik 500 kilovoltluk iletim hattının yapımını içerecektir. Proje tamamlandığında, Türkmenistan'dan Afganistan ve Pakistan'a 4.000 megawatt'a kadar güç aktarabilecektir (Asian Development Bank, 2018). Projede Asya Kalkınma Bankası'nın kritik rol oynayacağı düşünülmektedir.

TAP, Afganistan Hükümeti'nin ulusal altyapı projelerinden biri olarak kalkınma sürecinde etkili olabilir. Üstelik TAP'ın TAPI'ye kıyasla hayata geçirilmesi çok daha kolaydır. Zira projeye Hindistan-Pakistan rekabetinin sirayet etme ihtimali yoktur. Çünkü TAP da Hindistan yer almamaktadır. Bu anlamda Pakistan'ın Taliban üzerindeki etkisi ve Türkmenistan'ın bölgesel işbirliklerinde merkezleşen rolü düşünüldüğünde, TAP'ın hayata geçirilebileceği söylenebilir. Elbette bu da tıpkı TAPI gibi gerek Taliban'ı uluslararası işbirliğinin içine çekme gerekse de Afganistan'ı enerji projelerinin merkezi haline getirme noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kısacası Türkmenistan hem insani yardım faaliyetleri hem de uluslararası projeler vesilesiyle Afganistan'ın uluslararası işbirliğine dahil edilmesini savunmakta ve bu ülkenin uluslararası toplumdan izole olması durumunda radikalleşme ve terörün yükselişine sahne olacağına inanmaktadır. Bu nedenle de Aşkabat yönetimi, "Daimi Tarafsızlık Statüsü"ne de uygun bir biçimde projeler üzerinden Afganistan'ı bölgesel işbirliğine çekmek için çaba harcamaktadır. Buradan da Aşkabat'ın da Ankara ve Taşkent'ten farklı bir noktada konumlanmadığı anlaşılmaktadır.

2. 4. Kırgızistan'ın Afganistan Politikası

Orta Asya'nın demokrasi adası olarak da nitelendirilen Kırgızistan, ülkenin klanlar arası rekabet durumu hasebiyle toplumsal hareketler/devrimler neticesinde iktidar değişikliğine sıklıkla tanıklık etmektedir. Üstelik Kırgızistan'da dini-radikal akımlar da azımsanmayacak düzeydedir. Özellikle de Selefilik'in yükselişte olduğundan bahsedilebilir (Kalandarov, 2019: 102-103).

Mevzubahis durum hasebiyle Kırgızistan, Afganistan merkezli gelişmeleri temkinli bir biçimde izlemektedir. Zira Bişkek yönetimi, Afganistan'da radikalleşme ve terörün yükselişe geçmesi durumunda, sürecin Fergana Vadisi'ne de sirayet edebileceğinden kaygılanmaktadır. Bu nedenle de Kırgızistan, Afganistan'da Taliban'ı destekleyen veya sert bir şekilde karşı çıkan bir duruş ortaya koymamaktadır. Bişkek'in bu anlamda bekle-gör siyaseti uyguladığı; lakin bunu yaparken de KGAÖ bağlamında Rusya'yla yakınlaşarak savunma önlemlerini arttırmaktadır. Fakat Kırgızistan, savunma önlemlerini arttırırken; Rusya'ya bağımlı hale gelmemeye de özen göstermekte ve Sadır Caparov liderliğindeki Bişkek yönetimi, Türkiye ve Türk Dünyası faktörünü dış politika yapım süreçlerinin belirleyici parametrelerinden biri şeklinde görmektedir. Nitekim 22 Ekim 2021 tarihinde Kırgızistan Milli Güvenlik Devlet Komitesi Başkanı General Kamçibek Taşiyev, Türkiye'ye "Bayraktar TB2" silahlı insansız hava aracı (SİHA) siparişi verdiklerini duyurmuştur. Bu da bahsedilen durumun somut bir göstergesidir (Anadolu Ajansı, 2021).

Öte yandan Bişkek yönetimi, her ne kadar güvenlikçi politikalara yönelip; savunma önlemlerini arttırsa da Afganistan'daki insani krizin farkında olduğunu da göstermekte ve söz konusu krizin aşılabilmesi için yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Örneğin 24 Eylül 2021 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Kırgızistan Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Taalatbek Masadikov başkanlığındaki heyetin, Kırgızistan halkı adına Afganistan halkına insani yardım ulaştırdığı belirtilmiştir. Açıklamada, yardımı taşıyan uçağın Afganistan'ın başkenti Kabil'deki havalimanına indiği ve yardımların, geçici Taliban yönetiminin "Birinci Başbakan Yardımcısı" Molla Abdul Gani Birader'e teslim edildiği bilgisi verilmiştir (TRT Avaz, 2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

Anlaşılabileceği üzere Kırgızistan da insani yardımlar aracılığıyla hem Taliban'ı de facto bir şekilde işbirliği zeminine çekmeye çalışmakta hem de Afgan halkı nezdindeki yumuşak gücünü arttırmaktadır. Lakin radikalleşme ve terör bağlamında ciddi bir tehdit algılaması da vardır. Bu anlamda Bişkek'in önceliği, bahsi geçen ülkede bir an önce istikrarın sağlanmasıdır.

2. 5. Kazakistan'ın Afganistan Politikası

Kazakistan, Afganistan'da istikrarlı bir düzenin tesis edilmesini istemekte ve bu ülkenin bölgesel istikrarsızlık kaynağı olmaktan çıkarak bölgesel işbirliğine katkı sağlayan bir devlete dönüşmesini arzulamaktadır.

Bu kapsamda Nur-Sultan yönetimi, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından ilk olarak Afganistan'da yaşayan yurttaşlarının güvenliğini sağlamayı önceliklemiş ve Kabil'den Kazak kökenli 35 kişinin Almatı şehrine getirilmesini sağlamıştır (TRT Haber, 2021). Daha sonra da Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Afganistan'ın yeni yönetimiyle yapıcı iş bağlantısı kurmaya hazır olduklarını açıklamıştır (Haberler, 2021). Bu da Kazakistan'ın da diğer Türk Cumhuriyetleri gibi, Afganistan'ı işbirliği zeminine çekmek ve böylece Orta Asya'ya sirayet edebilecek radikalleşmeyi engellemek istediğine işaret etmektedir.

Öte yandan Kazakistan'ın Afgan göçmenlere ev sahipliği yapabileceği öne sürülmüşse de bu iddia yalanlanmıştır (Star, 2021). Bu da Kazakistan'ın da göç endişesi yaşadığını göstermektedir. Göçün önlenmesinin en önemli reçetesi ise göç hareketini kaynağında durdurmak; yani Afganistan'da insanca yaşanabilecek bir ortam tesis etmektir. Bu nedenle de Kazakistan, bahse konu olan ülkeye yönelik insani diplomasi faaliyetlerini arttırmıştır. Bu kapsamda insani yardımlarda bulunan Kazakistan, Taliban yönetimine 5 bin ton buğday bağışlayacağını duyurmuştur (Tasnim News, 2021).

Tahmin edileceği üzere Kazakistan'ın önceliği, Afganların hayatlarını rahatlıkla sürdürdüğü bir Afganistan'ın yaratılmasıdır. Bu durumun ise bölgesel güvenliğe katkı sağlayacağı açıktır. Bu yüzden de Nur-Sultan, tıpkı diğer Türk Dünyası ülkeleri gibi Afganistan'ın barışına etkin bir katkı sağlamaktadır. Bu durum, küresel barış, refah ve istikrarın sağlanması amacıyla karşılıklı işbirliği ve

dayanışmayı önceleyen Kazakistan'ın geleneksel dış politika yaklaşımıyla da uyumludur (Erol-Çelik, 2017, 24).

2. 6. Azerbaycan'ın Afganistan Politikası

Azerbaycan, Afganistan merkezli güvenlik tehditlerinden etkilenen ülkeler arasında yer alsa da doğrudan bir tehdit algılamamaktadır. Bu nedenle de diğer bölge devletleriyle mukayese edildiğinde, daha sakin bir politika uygulamaktadır. Fakat Bakü, Afganistan'ı bölgesel ticaret ve ulaştırma konusunda bir merkez olarak görmekte ve bu ülkenin istikrarlı bir devlet haline gelerek uluslararası işbirliğine dahil olmasını arzulamaktadır.

ABD'nin müdahalesi esnasında Azerbaycan Ordusu'na mensup askeri personeller de Afganistan'da görev yapmıştır. Ancak Azerbaycan askerleri de Afgan halkının tepkisini çekecek herhangi bir eylemde bulunmamış ve Afgan halkıyla gönül köprüsü kurmaya odaklanmıştır.

Halihazırda Bakü, Afganistan'ın uluslararası işbirliği ortamına çekilmesini istese de Taliban'ın tanınıp tanınmaması noktasında aceleci değildir. Nitekim Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de şu sözlerle ülkesinin yaklaşımını ortaya koymuştur (Haqqin, 2021):

“Şu anda herhangi bir karar verme aşamasında değiliz. Azerbaycan, coğrafi konum olarak Afganistan'a yakın bir ülke değil. Bu kararın öncelikle bu ülkenin komşuları tarafından alınması gerektiğine inanmaktayım.”

Aliyev'in demecinden de anlaşılacağı üzere Bakü, Taliban'a ilişkin kararın bölge devletleri tarafından verilmesi gerektiğine inanmakta ve bölgenin vereceği karara uygun hareket edeceğinin sinyalini vermektedir. Bu da Azerbaycan'ın Türk Dünyası'nın ortaya koyacağı duruşa uyumlu bir tavır sergileyeceği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Afganistan, 1979 yılında başlayan Sovyet işgalinden beri istikrarın bir türlü sağlanamadığı bir ülkedir. 2001 yılındaki Amerikan işgali ise Afganistan'ı yeni küresel jeopolitiğin kilidi haline getirmiştir. Nitekim 2001 senesinde Afganistan'ı

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

kontrol ederek küresel hegemonyasını merkezileştirmek isteyen ABD, 20 yıllık işgalin ardından bu ülkeden çekilerek güç boşluğu yaratmış ve böylece kaosa dayalı bir liderlik stratejisine geçmiştir.

Bölgedeki güç boşluğunu doldurmak isteyen aktörler ise Çin, Rusya ve Fransa'dır. Bu durum, küresel güç mücadelesinin Afganistan üzerinden şekillenmesine yol açarken; bahsi geçen devletler arasındaki rekabet de belirginleşmektedir. Buna bağlı olarak da Afganistan'ın istikrarsızlıklarla anılan bir coğrafyaya dönüşme olasılığı artmaktadır. Zira söz konusu ülkede yaşanan istikrarsızlık, Afganistan'la sınırlı kalmamakta ve yakın çevresini de olumsuz etkilemektedir.

Bu kapsamda Afganistan üzerinden tehdit algılayan jeopolitik öznelerden biri de Türk Dünyası'dır. Zira Afganistan merkezli gelişmeler, Türk Dünyası ülkelerinin göç ve güvenlik bakımından birtakım risklerle yüzleşmesine sebebiyet vermektedir. Mevzubahis riskleri bertaraf etmek isteyen Türk devletleri ise Taliban yönetimini uluslararası işbirliği zeminine çekmeye çalışmakta ve insani diplomasi aracılığıyla Afgan halkı için yaşanabilir koşulların yaratılmasına yönelik bir çaba sarf etmektedir. Çünkü Türk Cumhuriyetleri, Afganistan'ın bölgesel işbirliği süreçlerine dahil olması halinde, Türk Dünyası jeopolitiğinin önemini de artacağını düşünmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yoğun çaba içerisinde olduğu görülmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan da görece daha düşük seviyede de olsa insani yardımlar üzerinden Afganistan merkezli tehditlerin ortadan kalkması için çabalamaktadır. Azerbaycan ise Türk Dünyası devletleriyle ortak bir politika uygulayacağını mesajlarını vermektedir.

Sonuç olarak Afganistan, küresel jeopolitiğin en önemli oyun sahalarından biri olmaya devam edecektir. Bu ülkenin istikrarsızlığı Türk Dünyası için de bir engeldir. Buna karşılık Afganistan'da barışçıl bir düzenin tesis edilmesi ise Türk Dünyası'nın entegrasyon süreçlerine olumlu katkı verebilir. Bu anlamda Türk Devletleri, Ortadoğu-Güney Asya-Orta Asya bağlantısını sağlayan bu ülkedeki varlığını sürdürerek Türk Dünyası'nın çok daha etkin bir jeopolitik özneye dönüşmesi için çaba harcamaktadır.

Kaynakça

- “Proud To Be The First President In Decades With No New Wars”: Donald Trump”, NDTV, <https://www.ndtv.com/world-news/proud-to-be-the-first-president-in-decades-with-no-new-wars-donald-trump-2355040>, (Erişim Tarihi: 09.02.2021).
- “Afganistan, Türkiye’nin En Çok Kalkınma Yardımı Yaptığı Ülke”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-turkiyenin-en-cok-kalkinma-yardimi-yaptigi-ulke/1519720>, (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- “Afghanistan Population-2021”, World Population Review, <https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>, (Erişim Tarihi: 08.10.2021).
- “Afghanistan: Taliban to Reap \$1 Trillion Mineral Wealth”, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/afghanistan-taliban-to-reap-1-trillion-mineral-wealth/a-58888765>, (Erişim Tarihi: 10.09.2021).
- “Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as A State and is Known as the Taliban and the United States of America”, State, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- “China-provided Aid Arrives in Kabul, Afghanistan”, CGTN, <https://news.cgtn.com/news/2021-09-29/China-provided-aid-arrives-in-Kabul-Afghanistan-13Xrd1lRyBW/index.html>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).
- “Çin Dışişleri Bakanı ile Görüşen Taliban’ın Siyasi Sorumlusu, ‘Afganistan Ayrılıkçı Üssü Olmayacak Güvencesi Verdi’”, Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/20210728/cin-disisleri-bakani-talibanin-siyasi-isler-sorumlusuyla-gorustu-1045075510.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).
- “Kabil Havalimanı İçin Katar’dan Bir Ekip Afganistan’a Gitti”, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/tr/kabil-havaliman%C4%B1-i%C3%A7in-katardan-bir-ekip-afganistana-gitti/a-59056487>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

“Kazakistan Afganistan'dan 35 Kişiyi Tahliye Etti”, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-afganistandan-35-kisiyi-tahliye-etti-607781.html>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kazakistan, Afganistan'ın Yeni Hükümetiyle İş Bağlantısı Kurmaya Hazır”, Haberler, <https://www.haberler.com/kazakistan-afganistan-in-yeni-hukumetiyle-is-14384078-haberi/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kazakistan'dan Afgan Mülteci Kararı!”, Star, <https://www.star.com.tr/dunya/kazakistandan-afgan-multeci-karari-haber-1646659/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kırgızistan Türkiye'den SİHA Alacak”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkiyeden-siha-alacak/2399442>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Kırgızistan, Afganistan'a İnsani Yardım Ulaştırdı”, TRT Avaz, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kirgizistan-afganistana-insani-yardim-ulastirdi/614dd45d01a30a114ce3045c>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in “Orta ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık, Sınamalar ve Fırsatlar Uluslararası Konferansı”ndaki Konuşması”, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-cumhuriyeti-cumhurbaskani-sevket-mirziyoyevin-orta-ve-guney-asya-bolgesel-baglantisallik-sinamalar-ve-firsatlar-uluslararası-konferansındaki-konusmasi/>, (Erişim Tarihi: 17.09.2021).

“Power Interconnection Project to Strengthen Power Trade Between Afghanistan, Turkmenistan, Pakistan”, Asian Development Bank, <https://www.adb.org/news/power-interconnection-project-strengthen-power-trade-between-afghanistan-turkmenistan-pakistan>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

“Putin Says Russia Mulling Removing Taliban From Terrorist List”, RFERL, <https://www.rferl.org/a/putin-taliban-terror-list/31523297.html>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

- “Saudi Arabia Expresses Its Support For TAPI Gas Pipeline Project”, Business Turkmenistan, 2021b, <https://business.com.tm/post/7631/saudi-arabia-expresses-its-support-for-tapi-gas-pipeline-project>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).
- “Şoygu: KGAÖ Ülkeleri Afganistan’daki Militanların Topraklarına Sızma İhtimaline Karşı Hazır Olmalı”, Sputnik Türkçe, <https://tr.sputniknews.com/20210811/soygu-kgao-ulkeleri-afganistandaki-militanlarin-topraklarina-sizma-ihhtimaline-karsi-hazir-olmali-1047919692.html>, (Erişim Tarihi: 11.08.2021).
- “Taliban Heyeti, Kızılay’dan Yardım Talebinde Bulundu”, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/taliban-heyeti-kizilaydan-yardim-talebinde-bulundu-41917744>, (Erişim Tarihi: 25.10.2021).
- “Tashkent to Host Conference on Regional Connectivity”, The Asia Today, <https://theasiatoday.org/news/central-asia/conference-titled-central-and-south-asia-regional-connectivity-challenges-and-opportunities-will-be-held-in-tashkent/>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).
- “Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri”, T. C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 28.09.2021).
- “Türkmenistan Lideri: Afganistan Gerçekleri, İdeoloji ve Fobilerden Arınmış Yaklaşımı Gerektiriyor”, Business Turkmenistan, 2021a, <https://business.com.tm/tr/post/7627/turkmenistan-lideri-afganistan-gercekleri-ideoloji-ve-fobilerden-ar%C4%B1nm%C4%B1sh-yaklash%C4%B1m%C4%B1-gerektiriyor>, (Erişim Tarihi: 25.09.2021).
- “US Troop Levels Cut to 2,500 Each in Afghanistan and Iraq, Lowest Mark in Two Decades”, France 24, <https://www.france24.com/en/americas/20210115-us-troop-levels-cut-to-2-500-each-in-afghanistan-and-iraq-lowest-mark-in-two-decades>, (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- “Wang Yi Meets with Head of the Afghan Taliban Political Commission Mullah Abdul Ghani Baradar”, Ministry of Foreign Affairs of People’s Republic of China, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1895950.shtml, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

“Why Withdrawing Syria and Afghanistan won’t Save Much Money”, Defense One, <https://www.defenseone.com/ideas/2019/02/why-withdrawing-syria-and-afghanistan-wont-save-much-money/155134/>, (Erişim Tarihi: 10.02.2021).

“Will a Taliban Victory Advance TAPI?”, Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/will-a-taliban-victory-advance-tapi/>, (Erişim Tarihi: 29.09.2021).

“Ильхама Алиева спросили прямо: "Готовы ли вы признать "Талибан"?", Haqqin, <https://haqqin.az/news/222601>, (Erişim Tarihi: 25.10.2021).

“ازبکستان برای همکاری با دولت طالبان اعلام آمادگی کرد”, Ufuq News, <https://ufuqnews.com/archives/188235>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“به ماموریت خود در افغانستان ادامه می‌دهیم :المللی؛ اتحادیه اروپا خروج نظامیان بین copias Coniuncto Europaeae: nos nostra missione continue in Afghanistan)”, Azad Radio, <https://da.azadiradio.com/a/31281858.html>, (Erişim Tarihi: 08.06.2021).

“دیدار نماینده ویژه قزاقستان با معاون نخست‌وزیر طالبان”, Tasnim News, <https://bit.ly/2XJzgf1>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

Al-Sudairi, M. (2014). “Chinese Salafism and the Saudi Connection”, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2014/10/chinese-salafism-and-the-saudi-connection/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)

Ametbek, D. (2018). “Türk Dünyasında Jeopolitik Öznelerin Devamlılığı ve Etkileşimi”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 2(2), 143-168.

Askeroğlu, S. (2021). “Moskova’da Taliban Zirvesi ve Sonuçlar”, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/moskovada-taliban-zirvesi-beklentiler-ve-sonuclar/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Brauch, H. G. (2012). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (ed.), Mustafa Aydın-Hans Günter Brauch-Ursula Oswald Spring-Necati Polat, Uluslararası İlişkilerden Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 167-199.

Brzezinski, Z. (2017). Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

- Chew, A. (2021). "China A 'Welcome Friend' for Reconstruction in Afghanistan: Taliban Spokesman", SCMP, <https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3140399/china-welcome-friend-reconstruction-afghanistan-taliban>, (Erişim Tarihi: 14.07.2021).
- Cohen, A. (2021). How the U.S. Withdrawal from Afghanistan Will Affect Russia and Eurasia, Strategic Studies Institute, US.
- Demir, S. (2021). "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları", Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 5(1), 114-153.
- Dugin, A. (2014). *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos, UK.
- Erhan, Ç. (2017). "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 56(4), 77-93.
- Erol, M. S. (2012). "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 1-20.
- Erol, M. S.-Bingöl, O. (2012). "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", Gazi Akademik Bakış, 5(10), 173-187.
- Erol, M. S.-Çelik, K. E. (2017). "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17(2), 15-32.
- Gökten, K. (2019)., "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Yeni Güney Asya Jeopolitiği", Fiscaeconomia, 3(1), 160-176.
- Güdül, S.-Raof, F. L. (2020). "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı: Afganistan", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 4(2), 13-46.
- Huntington, S. P. (2017). "Medeniyetler Çatışması mı?", ed., Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, İstanbul, 26-31.
- Kalandarov, U. (2019). Selefiliğin Kırgızistan'a Girişi ve Faaliyetleri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaya, E. (2021). "Özbekistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları ve Afganistan", ANKASAM, <https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-yumusak-guc-uygulamalari-ve-afganistan/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Koyuncu, M. C. (2021). "Çin'in Afganistan Politikası", ANKASAM, https://www.ankasam.org/cinin-afganistan-politikasi/#_edn4, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Erol, Mehmet Seyfettin-Başaran, Doğan. Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkileri.

- Mackinder, J. (1942). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, London, Constable Publishers.
- Oğuz, Ş. (2017). "Is Hybryd Warfare Really New?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(3), 525-540.
- Stepansky, J. (2021). "US Military Presence in Central Asia Unlikely Amid Taliban Rise", *Al Jazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/23/us-military-presence-in-central-asia-unlikely-amid-taliban-rise>, (Erişim Tarihi: 13.10.2021).
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etüdüleri*, T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 14(34), 61-82.
- Tolkun, S. (2019). "Güney Türkistan'da (Afganistan) Özbek Türkçesiyle Yeni Yayınlar -III", *Uluslararası İdil - Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 122-130.
- Tromifov, Y.-Dengin, C. (2019). "Afghanistan's Taliban, Now on China's Border, Seek to Reassure Beijing", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/afghanistans-taliban-now-on-chinas-border-see-to-reassure-beijing-11625750130>, (Erişim Tarihi: 19.10.2021).
- Tuna, O. (2021). "Yeni Büyük Oyun: Çin, Rusya ve Taliban", *Independent Türkçe*, <https://www.indytrk.com/node/401791/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/yeni-b%C3%BCy%C3%BCk-oyun-%C3%A7in-rusya-ve-taliban>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Uchoa, P. (2021). "Afganistan: Taliban'ın İktidarda Olması Diğer Uluslararası Aktörlere Ne Kazandırır, Ne Kaybettirir?", *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58388393>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- Wasted, O. A. (2017). "The Cold War and America's Delusion of Victory", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/08/28/opinion/cold-war-american-soviet-victory.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).
- Yedani, E. (2018)., "US Policy towards the Islamic World", *Alternatives*, 7(2), 37-46.